

Wyrok z dnia 10 stycznia 2006 r.

I UK 117/05

Podjęcie prowadzenia przez ubezpieczonego działalności gospodarczej po nabyciu prawa do emerytury na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm.) nie jest przeszkodą do wydania decyzji o przyznaniu tego prawa, chyba że uniemożliwia sprawowanie stałej opieki nad dzieckiem.

Przewodniczący SSN Józef Iwulski, Sędziowie: SN Barbara Wagner, SA Zbigniew Korzeniowski (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 10 stycznia 2006 r. sprawy z odwołania Józefa K. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w C. o prawo do wcześniejszej emerytury, na skutek kasacji odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 25 listopada 2004 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Katowicach do ponownego rozpoznania.

U z a s a d n i e n i e

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu Okręgowego w Katowicach z dnia 31 marca 2003 r. przyznający odwołującemu się prawo do wcześniejszej emerytury od dnia 1 stycznia 2002 r. z tytułu opieki nad dzieckiem, w ten sposób, że oddalił jego odwołanie od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w C. z dnia 31 stycznia 2002 r. odmawiającej tego świadczenia.

Odwołujący się Józef K. (urodzony w 1955 r.) 18 stycznia 2002 r. wystąpił o wcześniejszą emeryturę z tytułu opieki nad synem Ireneuszem urodzonym w 1991 r., wymagającym stałej opieki. Pozwany organ rentowy odmówił świadczenia ponieważ ostatnim ubezpieczeniem odwołującego się przed 1 stycznia 1999 r. nie było ubezpieczenie z tytułu stosunku pracy i nie udowodnił on 25 lat ubezpieczenia. Sąd Okrę-

gowy ustalił, że w 1974 r. podjął on zatrudnienie pracownicze i z przerwami pracował do 31 maja 1997 r. Od 1 stycznia 1997 r. prowadził działalność gospodarczą. Nie przystąpił do otwartego funduszu emerytalnego. Jego syn jest całkowicie niezdolny do samodzielnej egzystencji. Według Sądu Okręgowego bezsporne było, że odwołujący się sprawuje opiekę nad synem oraz to że działalność gospodarczą prowadził od 1 stycznia 1997 r. W zakresie stażu ubezpieczeniowego organ rentowy wskutek pomyłki zaliczył odwołującemu się także okres od 1 kwietnia 1998 r. do 31 grudnia 1998 r., gdy podlegał ubezpieczeniu z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej. Bez tego okresu jego staż ubezpieczeniowy (okresy składkowe i nieskładkowe) wynosił 22 lata, 3 miesiące i 8 dni. Sąd ustalił również, że staż ten winien zostać uzupełniony na podstawie przepisu art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS okresem pracy odwołującego się w gospodarstwie rolnym rodziców od 17 maja 1971 r. do 15 września 1974 r. Wnioskodawca spełniał wszystkie przesłanki do uzyskania emerytury na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm.). To, że w dniu 31 grudnia 1998 r. nie podlegał ubezpieczeniu z tytułu pracowniczego zatrudnienia nie pozbawia go prawa do uzyskania wcześniejszej emerytury, skoro posiadał wymagany pracowniczy okres ubezpieczenia, po ustaniu którego podlegał ubezpieczeniu z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej. Sąd Apelacyjny uwzględnił apelację pozwanego, zmienił wyrok Sądu Okręgowego i odwołanie oddalił. Wskazał, że prawo do wcześniejszej emerytury na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. przysługuje tylko pracownikom, stąd skoro wnioskodawca od 1 stycznia 1997 r. do 31 grudnia 2000 r. prowadził działalność gospodarczą to nie mógł uzyskać świadczenia.

W kasacji opartej na obu podstawach odwołujący się żądał uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania lub jego zmiany poprzez oddalenie apelacji pozwanego. Naruszenie przepisów postępowania obejmowało art. 233 § 1 k.p.c. oraz art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. i art. 382 k.p.c. Zarzut przekroczenia granic swobodnej oceny dowodów dotyczył nieuzasadnionego przyjęcia, że odwołujący się rozpoczął prowadzenie działalności gospodarczej 1 stycznia 1997 r. Kasacja twierdziła, że stało się to dopiero 15 lutego 1998 r. Zarzut naruszenia prawa materialnego wskazywał na błędną wykładnię art. 186 ust. 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS oraz § 1 ust. 1 rozporządzenia Rady

Ministrów z dnia 15 maja 1989 r., przez przyjęcie, że prowadzenie działalności gospodarczej przez osobę ubiegającą się o przyznanie wcześniejszej emerytury na podstawie tych przepisów po nabyciu przez tę osobę z mocy ustawy tych uprawnień uniemożliwia organowi rentowemu wydanie decyzji potwierdzającej ich nabycie. Jako okoliczność uzasadniającą jej rozpoznanie kasacja wskazała na konieczność wyjaśnienia, czy przesłanką niweczącą możliwość wydania decyzji o przyznaniu prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu stałej opieki nad dzieckiem wymagającym takiej opieki jest prowadzenie działalności gospodarczej przez osobę ubiegającą się o przyznanie emerytury już po nabyciu przez tę osobę z mocy prawa uprawnień do tej emerytury. Zagadnienie to jest bowiem przedmiotem niejednolitej oceny prawnej występującej w orzecznictwie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzuty kasacji uzasadniają uchylenie zaskarżonego wyroku. W pierwszej kolejności należy się odnieść do zarzutu naruszenia prawa materialnego, gdyż dopiero według niego można ocenić czy naruszenie przepisów postępowania miało wpływ na wynik sprawy.

Obie - wskazane w kasacji - jej podstawy podważają ustalenie i ocenę prawną Sądu Apelacyjnego, że prowadzenie działalności gospodarczej przez odwołującego się od 1 stycznia 1997 r. do 31 grudnia 2000 r., przy zatrudnieniu pracowniczym do 31 maja 1997 r., wyklucza jego prawo do emerytury na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki. Analiza uzasadnienia zaskarżonego wyroku nie pozwala w pełni jednoznacznie stwierdzić, co miało znaczenie decydujące dla negatywnego rozstrzygnięcia. Czy sam fakt prowadzenia działalności gospodarczej i podmiotowe zawężenie rozporządzenia tylko do pracowników, czy też to, że w chwili rozwiązania stosunku pracy ubezpieczony prowadził działalność gospodarczą.

Trzeba więc wyjść od podstawowych zasad i wskazać, że stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny niekonstytucyjności przepisu art. 186 ust. 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS (Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.) wyrokiem z dnia 4 stycznia 2000 r., K 18/99 OTK 2000 nr 1, poz. 1 oznacza nie tylko to, że z przepisów rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. mogli skorzystać ubezpieczeni

urodzeni po dniu 31 grudnia 1948 r. ale również to, że wymagane warunki do emerytury mogły być spełnione do dnia 31 grudnia 1998 r. Całkowicie nieuprawnione jest stanowisko organu rentowego, zauważane nie tylko w tej sprawie (por. wyrok Sądu Najwyższego z 18 listopada 2004 r., II UK 40/04, OSNP 2005 nr 10, poz. 150), że warunkiem prawa do wcześniejszej emerytury jest podleganie ubezpieczeniu pracowniczemu bezpośrednio przed 1 stycznia 1999 r. Przepis art. 186 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach wyraźnie określa, że odnosi się do osób, które warunki do ubezpieczenia spełniły do dnia wejścia w życie tej ustawy, czyli do 31 grudnia 1998 r. a nie w dniu 1 stycznia 1999 r. Wynika to również z przepisu § 1 rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. jak i z uzasadnienia wyroku Trybunału.

Drugie zasadnicze stwierdzenie to to, że rozporządzenie z dnia 15 maja 1989 r. uprawnienie emerytalne daje tylko pracownikom a nie innym ubezpieczonym, co jednoznacznie określają przepisy tej regulacji prawnej. Stanowisko takie potwierdza orzecznictwo (wyroki Sądu Najwyższego: z 28 listopada 2002 r., II UK 77/02, OSNP 2004 nr 6, poz. 105; z 7 listopada 2001 r., II UKN 567/00, OSNP 2003 nr 14, poz. 341; z 17 lipca 2001 r., II UKN 532/00, OSNP 2003 nr 8, poz. 209).

Kasacja ma rację w twierdzeniu, że prawo do emerytury powstaje z mocy prawa z chwilą spełnienia warunków, a decyzja organu rentowego ma tu jedynie charakter deklaratoryjny. Jednakże jednocześnie nie można twierdzić, że prawo do emerytury na podstawie rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. jest takie samo jak zwykle prawo do emerytury. Z tego względu, że ma swój warunek przyczynowy, który może ustać i wówczas również z mocy prawa świadczenie to ustaje. Wynika to stąd, że warunkiem zachowania nabytego prawa jest trwanie stanu stałej opieki nad dzieckiem (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 28 listopada 2002 r., III UZP 9/02, OSNP 2003 nr 12, poz. 296; wyroki Sądu Najwyższego: z 2 grudnia 2003 r., II UK 199/03, OSNP 2004 nr 18, poz. 319 i z 28 stycznia 2004 r., II UK 228/03, OSNP 2004 nr 19, poz. 341).

Nie ma natomiast w pełni racji kasacja, gdy warunki tej emerytury ogranicza tylko do posiadania okresu zatrudnienia oraz sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem. Jest jeszcze jeden warunek - równie znaczący dla tej sprawy - a mianowicie, że uprawnienie przysługuje tylko temu pracownikowi, który pozostaje w zatrudnieniu, lecz musi z niego zrezygnować z uwagi na konieczność opieki nad dzieckiem oraz takiemu, który przerwał zatrudnienie z powodu konieczności opieki nad dzieckiem - § 1 rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. (zob. wyroki Sądu Najwyż-

szego: z 7 maja 2003 r., II UK 261/02, OSNP 2004 nr 1, poz. 10 i z 6 czerwca 2004 r., II UK 350/03, OSNP 2004 nr 23, poz. 408).

Na tle takich zasad kasacja stawia zagadnienie, czy rozpoczęcie prowadzenia działalności gospodarczej już po nabyciu emerytury z mocy prawa jest negatywną przesłanką do wydania przez organ rentowy decyzji o przyznaniu prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu stałej opieki nad dzieckiem. Odpowiedź musi opierać się tu przede wszystkim na stwierdzeniu, że prawo do świadczeń powstaje i istnieje niezależnie od decyzji organu rentowego, a tylko jego realizacja w postaci wypłaty świadczenia wymaga potwierdzenia decyzją (zob. uchwała całej Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2000 r., III ZP 29/00, OSNAPiUS 2001 nr 12, poz. 418). Inaczej mówiąc, przy założeniu zasadności zarzutu procesowego kasacji o błędnym ustaleniu co do daty rozpoczęcia prowadzenia działalności gospodarczej, nie byłoby uprawnione stanowisko zaskarżonego wyroku, że prowadzenie działalności gospodarczej wykluczało prawo do emerytury. Warunki (z § 1 rozporządzenia z 15 maja 1989 r.) do jej nabycia z mocy prawa podlegałyby sprawdzeniu „na moment” rozwiązania stosunku pracy w dniu 31 maja 1997 r. Natomiast rozpoczęcie i prowadzenie później działalności gospodarczej nie jest obojętne dla zachowania tego prawa. W prawie pozytywnym nie ma regulacji prawnej stanowiącej o ustaniu prawa do emerytury z powodu rozpoczęcia działalności gospodarczej. Całkowicie nietrafny jest jednak pogląd kasacji, że według uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 1991 r., III UZP 22/90 (OSNCP 1991 nr 8-9, poz. 99), zachowywałby uprawnienie do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem ubezpieczony, który później rozpoczął prowadzenie działalności gospodarczej. Otóż uchwała ta nie ma w sprawie zastosowania, gdyż dotyczyła wcześniejszej emerytury przyznawanej na podstawie art. 27 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.), a nie było to świadczenie tożsame z emeryturą przyznawaną na podstawie rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r., które uzależnia prawo do świadczenia od dalszych przesłanek. Ze względów materialnoprawnych dla zachowania tego prawa nie bez znaczenia byłby wskazywany już wyżej wymóg trwania stanu trwałej opieki nad dzieckiem. Jest to więc sfera ustaleń i ocen stanu faktycznego. Sąd Najwyższy w wyroku z 18 listopada 2004 r., II UK 40/04 (OSNP 2005 nr 10, poz. 150), przyjął wprowadzić, że podjęcie działalności gospodarczej, po spełnieniu przed dniem 1 stycznia 1999 r. wszystkich przesłanek nabycia prawa do emerytury na podstawie

rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. nie prowadzi do utraty tego prawa, jednakże nie wynika z niego, iżby częścią tego sporu był zarzut niemożności sprawowania opieki nad dzieckiem ze względu na prowadzoną działalność gospodarczą. Tu zaś nie można nie dostrzegać, że prawo do świadczenia rozporządzenie z dnia 15 maja 1989 r. warunkuje sprawowaniem stałej opieki w sposób ciągły, codziennie, bez przerwy, co przecież ma wykluczać możliwość równoczesnego świadczenia pracy na podstawie stosunku pracy (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 27 kwietnia 2004 r., II UK 297/03, OSNP 2005 nr 1, poz. 11). Nie można też pomijać, że warunkiem otrzymywania wcześniejszej emerytury jest występowanie przesłanek określonych w § 1 rozporządzenia przez cały okres pobierania świadczenia (wyrok z 2 grudnia 2003 r., II UK 199/03, OSNP 2004 nr 18, poz. 319). Zatem nie jest możliwe przyjęcie jako zawsze wiążące stanowiska, że podjęcie działalności gospodarczej nigdy nie pozostaje bez wpływu na zachowanie prawa do świadczenia. Różna jest bowiem działalność gospodarcza prowadzona przez ubezpieczonych i obciążenie nią podlegać musi każdorazowo indywidualnej ocenie w aspekcie, czy wyklucza ona jednoczesne sprawowanie opieki nad dzieckiem w zakresie w jakim wymaga tego rozporządzenie. Gdy więc założyć, że działalność gospodarcza nie uniemożliwiała takiej opieki, to wobec wystąpienia o świadczenie dopiero po jej rozpoczęciu nie bez znaczenia jest również ocena czy opieka wykonywana była nieprzerwanie do samego wniosku o emeryturę i po jej zakończeniu dalej do niej uprawnia. Prowadzi to do stwierdzenia, że podstawa kasacji dotycząca naruszenia prawa materialnego nie jest nieuzasadniona, gdy twierdzi się w związku z nią, że rozpoczęcie działalności gospodarczej nie wyklucza uzyskania prawa do świadczenia wynikającego z nabycia emerytury z mocy prawa przed rozpoczęciem tej działalności. Taka ocena materialnej podstawy sporu powoduje, że znaczenie ma również zarzut procesowy kasacji. Zasadniczo chodzi o ustalenie daty rozpoczęcia działalności gospodarczej. Rzeczywiście zeznania odwołującego się [...] wskazują, że rozpoczął działalność gospodarczą z „początkiem 1998 r.”, stąd ustalenie w zaskarżonym wyroku, że było to już od 1 stycznia 1997 r. jest tu wątpliwe, przy czym Sąd drugiej instancji dowodowo nie uzasadnił swojego ustalenia. Jednakże przy ponownym rozpoznaniu sprawy prócz tego ustalenia, wobec zarysowanej wykładni prawa materialnego konieczne są również dalsze ustalenia w kwestii czy w ogóle w momencie rozwiązania stosunku pracy występowały przesłanki nabycia prawa do emerytury według rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. oraz czy działalność gospodarcza to prawo wykluczała.

Z tych motywów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na mocy art. 393¹³ § 1
k.p.c.

=====